

го та письменника, але й значним явищем в науковому, культурному, громадському житті Криму 40-70-х років XIX століття й справили помітний вплив на активізацію українського розвою на півострові.

1. Костомаров Н.И. Автобиография // Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография / Сост. и ист.-биограф. очерк В.А. Замлинско-

го; Примеч. И.Л. Бутича / 2-е изд. – К., 1990. – С. 452–651. 2. Кочерга С.О. Південний берег Криму в житті і творчості українських письменників XIX століття // <http://www.vesna.org.ua/txt/kochergas/metod.html>. 3. Ланченко В. Під сонцем Криму, під спілучим оком. Крим і українська культура // <http://www.ntu-kpi.kiev.ua/> 4. Шульга І. Микола Костомаров про український "Жовтий клин" // <http://www.kobza.com.ua/content/view/1846/53>

Надійшла до редколегії 30.08.07

І. Грабовська, канд. філос. наук

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІДЕЙ РІВНОСТІ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)

Аналізуються ідеї рівності жінок та чоловіків на прикладі творчого доробку Миколи Костомарова.

The idea of equal rights for men and women with is example of Mykola Kostomarov creation is analyzed.

Ідеї рівності належать до кола найважливіших, найфундаментальніших ідейних пошуків та надбань людства за всі віки його історії. Специфіці їх формування, розуміння та практичного втілення присвячено цілі бібліотеки [2]. Проте, кожна нація вносить щось нове у бачення цієї вічної проблеми.

Сьогодні одним із найголовніших підходів до цієї вічної проблематики у всьому цивілізованому світі став ґендерний підхід, що пропонує розглянути можливість існування рівності та рівноправності стосовно соціальної сфери самореалізації жінок та чоловіків. Із підписанням Україною ряду міжнародних угод у сфері утвердження і на її теренах суспільства ґендерної рівності та із вступом в дію Закону України "Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків" виявлення механізмів ефективного втілення цих ідей у життя вимагають одночасних теоретичних та практичних зусиль. І в цьому, зокрема, полягає специфіка української ситуації. Потребують, зокрема, дослідження і культурно-історичні передумови успішного впровадження існуючого європейського досвіду з цього питання на вітчизняному ґрунті.

На сьогодні маємо певний корпус текстів з ґендерної проблематики, які розглядають проблему рівності у зазначеному вимірі [3].

Ідея рівності, сформувавшись як суспільний ідеал, проявлялася та осмислювалася по-різному в різні історичні епохи. Сьогодні рівність розуміється як "...принцип, у відповідності до якого людям забезпечуються соціальні умови та можливості дотримання їх прав та свобод; ключова цінність демократичного суспільства, одна із вищих політичних цінностей, втілення принципу справедливості" [9, с. 326].

Драматизм втілення цього суспільного ідеалу в життя має власну історію. Так, наприклад під час Великої французької революції, що проголосила принципи свободи, рівності та братерства, все ж проблема рівності статей в суспільному просторі викликала надзвичайно бурхливі дискусії між феміністами та мізогінами, представники яких були як у таборі жірондистів, так і у монтаньярів. "Цей конфлікт постає радше філософським, можливо, навіть психологічним, аніж політичним. Усі його учасники апелювали до республіканських цінностей і були палкими оборонцями прав людини. Вони не могли дійти згоди лише в одному питанні: кого стосується Декларація прав людини – всіх людських істот..., незалежно від їхньої статі, релігії й раси, чи тільки чоловіків..., осіб чоловічої статі. Емансипувавши євреїв, а згодом і чорношкірих, та відмовивши у цьому привілеєві жінкам, Французька революція урвала дискусію, анітрохи не переймаючися, що цим собі ж суперечить. Жінки були тими людськими істотами, яких, подібно до дітей та божевільних, вилучили з наділеної відповідальністю частини людства" [10, с. 9].

Як не парадоксально, але саме революція, що йшла під гаслами свободи, рівності і братерства між людьми,

поклала край сподіванням жінок на громадянське рівноправ'я. "Щоб стати повноправними громадянками, французьки змушені будуть чекати ще півтора століття, – зазначає Е. Бадентер. – За часів III-ї Республіки Сенат чотири рази відмовлявся надати їм право голосу. Ці чоловіки залишалися щоразу нечутливими до парадоксу, що його яскраво засвідчила незрівнянна Олімпія де Гуж: жінки мають право сходити на гільйотину, проте – не на трибуну..." [1, с. 211].

Ідеї жіночої емансипації та рівноправності не так драматично утверджувались на теренах України. Проте, і тут історія їх формування та практичного втілення в життя була і залишається досить складною. Ще і сьогодні український варіант ґендерної рівності має значні відмінності від цивілізованих країн Заходу.

Сьогодні рівність як рівноправність утвердилась як основний постулат прав людини згідно принципам ООН. Ми живемо в епоху, коли для цивілізованих країн світу, і це можна стверджувати без будь-якого перебільшення, ідеї рівності та рівноправності набули абсолютної цінності та самодостатності. Принаймні можна стверджувати, що для усього християнізованого світу саме ідея рівності була однією із центральних світоглядних домінант. Проте, сфера поширення її дії на stratи та суспільні групи постійно змінювалась і пройшла сама великий історичний шлях. Від "несть ні еліна, ні юдея" до падіння, за словами сучасних французьких дослідників з ґендеру, останньої імперії чоловіків – домінування та владарювання над жінками, тобто до біблійного: "несть ...ні чоловіка, ні жінки".

Сьогодні "за класичною ліберальною моделлю рівності, – пише Л. Шраґ, – жінки досягають рівності, коли дістають однакові з чоловіками громадянські права, а система правосуддя є нейтральною стосовно ґендерної відмінності. За соціалістичною ж моделлю рівності жінки досягають рівності, коли знищено класову різницю між жінками та чоловіками, себто фактично різницю в освіті й забезпеченості, а також в рівні контролю над державними органами та засобами виробництва. Ідеал рівних можливостей лежить десь посередині між цими двома моделями: досягнення рівності можливостей вимагає більшого, ніж усунення формальних та юридичних бар'єрів на шляху до рівності, однак меншого, ніж ліквідація всіх ключових відмінностей між чоловіками та жінками. В сучасних дискусіях досягнення рівності можливостей розглядається не тільки як рівність людей перед законом, а й як справедливий розподіл соціальних благ та привілеїв між конкуруючими сторонами. Справедливий розподіл соціальних благ та привілеїв... вимагає, щоб суспільство не заважало нікому з претендентів в їхньому прагненні дістати конкретні соціальні блага та привілеї з тим, щоб їх надавали саме тим людям, які їх заслуговують, або ж тим, хто ідеально підходить для цього. Коротше кажучи, забезпечення рівності можливостей – це щось на зразок

© Грабовська І., 2008

"вирівнювання ігрового поля", з тим, щоб зробити конкуренцію за ресурси справедливою, а не тільки досягти їх рівномірного розподілу. Таким чином поняття рівності можливостей більш пов'язане з ліберальними принципами справедливого розподілу, ніж із радянськими егалітарними ідеалами" [12, с. 665].

Однією із особливостей сучасного моменту політичного розвитку України є те, що саме сьогодні гостро поставлена проблема становлення паритетного суспільства через введення ґендерного компоненту в політику країни. Аналізуючи стан співвіднесення практичного та теоретичного рівня розвитку паритетної демократії в Україні як демократії справді європейського рівня, має сенс звернутися до самої історії становлення ідеї рівності та рівноправності жінок та чоловіків у вітчизняній традиції, щоб відповісти на питання, чи є ці ідеї органічними для української культури, чи вони і справді накинени нам Заходом і є лише євро маскою, як стверджують супротивники ґендерної рівності в Україні.

Коли мова заходить про природність чи неприродність певних ідей для конкретної соціокультурної практики, виникає нагальна потреба з'ясувати предтечі подібних феноменів в історичному та теоретичному досвіді спільноти. Найперспективнішим у цьому плані є звертання до ідей видатних вітчизняних мислителів-попередників, завдяки яким і формувалось обличчя певної епохи та задавались ідейні контури майбутнього.

Тому не зайвим у цьому плані буде звернутися і до вітчизняної історіософської традиції щодо становлення ідеї рівності, зокрема і на прикладі праць одного із найвидатніших мислителів минулого М.І. Костомарова. На перший погляд так поставлена проблема звучить досить незвично. Проте, неважко помітити генетичний зв'язок та єдність розвитку ідеї та практики втілення ідеї рівності та її поширення на певні групи людей із ідеями, які розвивав М.І. Костомаров у своїх наукових та літературних творах.

Зрештою всі ідеї, пов'язані з утвердженням рівності статей, можна в найпершому наближенні віднести до патріархатних за внутрішньою світоглядною настановою самого автора, ґендерно нейтральних чи феміністичних, емансипаційних.

Звертаючись до творчої спадщини Миколи Костомарова, можна з певністю стверджувати, що до мислителів-мізоґінів він не належав. Натомість, хоч ідеї рівності жінок і чоловіків не входять до кола основних ідей, на яких був спрямований творчий геній вченого, все ж вони знаходять певний відгук у його творчості.

Всі дослідники доробку Костомарова звертають увагу на величезний вплив двох жінок на долю вченого: його матері Тетяни Іванівни Костомарової та Аліни Крагельської – нареченої, а наприкінці життя – дружини Костомарова. Про велику і ніжну любов до матері і через неї – до українців та всього українського – пише у "Очерку життєписному" "Микола Іванович Костомаров" Михайло Драгоманов [4, с.134]. Визнання щодо існування такого впливу є не лише у розвідках, присвячених творчій спадщині історика, але і у автобіографічних спогадах самого М. Костомарова. Ідеї рівності та братерства Костомарову дістались "у спадок" від батька-вольтер'янця. "В политических и социальных понятиях моего покойного родителя господствовали какая-то смесь либерализма и демократизма с прадедовским барством. Он любил толковать всем и каждому, что все люди равны, что отличие по породе есть предрассудок, что все должны жить как братья..." І далі: "В его характере не было никакого барского тщеславия; верный идеям своих французских наставников, он ни во что не ставил дворянское достоинство и терпеть не мог тех, в которых замечал хотя тень щегольства своим происхождением и званием" [5, с. 428].

Звичайно, якщо брати добре проаналізовану наукову спадщину вченого, то не важко помітити, що ідея рівності і рівноправності застосовується вченим насамперед до, так би мовити, вищого шару структурування людських спільнот – слов'янських народів. Визначна роль у цьому процесі, на думку М. Костомарова, належить Україні. "Голос України не затих. І встане Україна з своєї могили й знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не зостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа – ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії... І Україна буде невідлеглою річчю Посполитою в Союзі Слов'янським" [11, с. 241]. В. Петров коментує: "Так було написано в "Книгах битія українського народу", в цьому новому Євангелії рівності, Євангелії революційного вибуху й повстань, новий нагорний проповіді республіканізму" [11, с. 241]. Тобто, явно прослідковується відданість біблійній традиції щодо рівності всіх людських істот між собою, коли немає ні пана, ні боярина, ні царя, ні царівни.

Описуючи життя українського народу, Костомаров не міг оминати і характеристики української жінки. Він вказував на її тяжку долю. Тут його ідеї перегукуються з ідеями, викладеними пізніше вже на еміграції відомим українським громадським діячем Ю. Липою, який стверджував, що міфологічний світогляд, залюбленість у рідну природу, пантеїзм української селянки рятує її від того пекла, яке називається її життям. Вона зберігає міцний корінь та оптимістичний світогляд, закладає умови виховання духовно здорових дітей. У статті "Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке" Костомаров пише зокрема: "Малороссийская женщина, осужденная в течение двух веков на мгновенную радость, на минутные восторги, а потом на горькую, часто досмертную тоску, скованная в своих желаниях непреодолимою судьбою, получила себе в удел склонность к мечтательности, оттеняющей ее даже в минуты полного наслаждения своим бытием. Чувства обладают ее существом, в страсти она не предаётся порывам необузданного восторга, ... печаль ее есть чувствительное созерцание, которое в области сердца тоже, что в области ума ясное сознание. Этот характер переходил из рода в род, от матери к дочери, и до сих пор сохраняется. Но между тем эта мечтательность... теперь слилась уже с другим элементом, чувством семейным. Протекли буйные времена, исчезли бедствия, народ начал свыкаться с жизнью мирною, семейною, и женщина уже познала мир души, счастье тихой жизни. Но печаль прежнего остается на ней, и потому... любовь малороссиянок носит на себе отпечаток мечтательности..." [6, с. 384].

І хоч у його власних творах ми не зустрічаємо відверто висловлених ідей жіночої емансипації, М. Костомаров не міг не поділяти вимог жіночої рівності як справедливої потреби для кожної людської істоти, бувши одним із теоретичних натхненників та керівників Кирило-Мефодіївського товариства. Як зазначає дослідниця ґендерних аспектів української історії Л. Петришина, "філософське обґрунтування ідеї жіночої емансипації та заклик знищити існуюче у суспільстві ставлення до жінки як нижчої істоти знаходимо серед програмних документів Кирило-Мефодіївського братства у праці Миколи Савича "Визволення жінки", вилученої при розгромі організації. В документі підкреслювалось, що без вирішення проблеми жіночого рівноправ'я у суспільстві досягнення соціальної справедливості неможливе: "Де рівність, там досконалість, а до сих пір у нас її немає". В зв'язку з цим як одне з головних завдань суспільно-політичної думки кирило-мефодіївці визначали обґрунтування всіх аспектів "покращення становища жінки". Кирило-Мефодіївське товариство планувало по-

ширити свій вплив і серед жінок, які мали виховувати своїх дітей в дусі слов'янської ідеї" [8, с. 27–28].

Значний вплив на розвиток ідей жіночої емансипації справили праці Дж. Міля, широко відомі в Україні. І безумовно, М. Костомаров був добре з ідеями цього мислителя та суспільного діяча ознайомлений.

"Особливо гостро постала проблема емансипації жінки у пресі 50–60-х років XIX ст. в контексті ідеї жіночої освіти і здобуття професії. І піднімали її знову ж таки чоловіки. Так, український часопис "Основа", що виходив у Петербурзі з січня 1861 р. по жовтень 1862 р., підтримуючи рух за вищу освіту жінок та їх прагнення до визволення, підкреслював: "В Україні жінка здавна займала гідне місце у родинному та суспільному житті, від того погляд на жінку у нас інший". Нерівність жінки, відносини статей, тяжка доля жінок-заробітчанок, проблеми жіночої освіти займали чільне місце на сторінках часопису, що переконливо доводив нагальну необхідність вирішення так званого "жіночого питання" [8, с. 28]. З "Основою" у ці роки тісно співпрацював і Микола Костомаров.

Та і в особистому житті, вочевидь, ця видатна людина бачила у жінці поруч себе рівну собі особистість, чие життя, як і його власне, має бути присвячено творчій праці та постійному самовдосконаленню. Тому і подружній союз сприймався Миколою Івановичем як постійна спільна праця над саморозвитком. Сподіваючись отримати наукове відрядження за кордон одразу по вінчанні, Микола Костомаров говорив, що вони із майбутньою дружиною, Аліною Крагельською там спільно працюватимуть: він – "над наукою, а "моя Аліна" студіюватиме музику у віденській консерваторії". "Принадна мрія прожити два роки за кордоном була звичайною темою їхніх розмов. Перед Аліною і Миколою Івановичем розкривалися найширші перспективи й можливості. Жити вдвох. Тільки вдвох і працювати. Як чудесно! Уся безмежність всесвіту здавалась їм тоді радісною, світлою і досяжною" [11, с. 249–250].

Костомарова аж ніяк не можна за особистими поглядами та уподобаннями віднести до мізогінів. Як згадувала К. Юнге, М. Костомаров спілкування на рівних із жінками, які цікавились науковими дослідженнями, і міг із захватом заявляти: "Заради прекрасної статі я здатен на все!" [7, с. 5].

У особистих стосунках між чоловіком і жінкою він приримувався загально прийнятих поглядів, тобто, вважав, що шлюб має бути церковним, а дружину все ж треба виховувати і керувати її життям. Наприкінці життя, спостерігаючи розвиток революційних та наростання нігілістичних тенденцій у молодіжному середовищі, особливо серед студентів-різничинців, Костомаров різко засуджував як теорію, так і практику "вільного кохання", що набували тоді великої популярності серед студентства. Навіть у "Автобіографії", де стримано обійдено опис власних почуттів до молодої Аліни Крагельської, все ж декі-

лька сторінок присвячено засудженню розбещеності молоді, особливо молодих "дівиць", які "поправ приличия" живуть у позашлюбних стосунках із чоловіками.

Таким чином, можна стверджувати, що погляди на становище жіноцтва та переконання М. Костомарова щодо правил взаємин жінок і чоловіків були досить традиційними для ліберального інтелігента XIX століття. Проте, ідеї Дж. Міля про звільнення жінок як умови реального зростання свободи суспільства були сприйняті позитивно вченими та стали невід'ємною частиною загальної програми звільнення слов'янських народів у майбутній федеративній союзі вільних братерських держав. Отже, звертаючись до вітчизняної історіософської традиції в контексті дослідження передумов формування ідей ґендерної рівності, тобто, рівності жінок і чоловіків у суспільному процесі, можна стверджувати, що ці ідеї не були чужими вітчизняним мислителям. І хоча сьогодні для української соціогуманітаристики досить новим є погляд на історію ідей під ґендерним кутом зору, він може бути не лише цікавим, але й перспективним, збагачуючи процес становлення ґендерної політики в сучасній державі ідеями вітчизняних мислителів, і роблячи її таким чином міцніше закоріненою на українському ґрунті.

1. Бадентер Е. Кондорсе, Прудом, Гійомар... Слова чоловіків (1790–1793) // Sententiae. Наукові праці Спільки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). VIII-X (1-2/2003, 1/2004. – Вінниця, 2004. – С. 187–211. 2. Див про це, зокрема: Равенство // Политология. Энциклопедический словарь. – М., 1993. – С. 326–328; Рівність соціальна // Філософський словник. – К., 1986. – С. 583–584; Рівність соціальна // Политологічний енциклопедичний словник. – К., 1997. – С. 301–302; Рівність політична // Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. – Львів, 2003. – С. 387; Справедливість // Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – С. 403–405, та інш. 3. Див.: Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939. – К., 1995; ґендерні стереотипи та ставлення громадськості до ґендерних проблем в українському суспільстві. – К., 2007; Книш І. Відгуки часу. – Вінніпег, 1972. Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії. – Одеса, 1998; Смоляр Л. Жіночий рух України як чинник ґендерної рівноваги та ґендерної демократії в українському соціумі // Жіночі організації України // <http://party.civica.org/women/zhruh.htm>; Science policies in the European Union: promoting excellence through mainstreaming gender equality. European Commission Research Directorate-General: Luxembourg. – 2000 та інш. 4. Драгоманов М.П. Микола Іванович Костомаров. Очерк життєписний // Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці у двох томах. – Т. II. 5. Костомаров Н.И. Автобіографія // Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобіографія. – К., 1990. 6. Костомаров Н.И. Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке // Костомаров М.И. Твори у 2-х т. – Т. II. – К., 1967. 7. М. Костомаров зі спогадів К. Юнге // Пінчук Ю. Мемуари про Миколу Костомарова графині Катерини Юнге, Надії Білозерської, Аліни Костомарової. – К., 2005. 8. Петришина Л. ґендерні тенденції українського національного руху XIX – початку XX століть // Пошуки ґендерної паритетності: український контекст. – Ніжин, 2007. 9. Равенство // Политология. Энциклопедический словарь. – М., 1993. – С. 326. 10. Слова чоловіків (1790–1793) / Кондорсе, Прудом, Гійомар... – К., 2006. 11. Цит. за: Петров В. Аліна й Костомаров // Зайцев П. Перше кохання Шевченка. Петров В. Романи Куліша. Аліна й Костомаров. – К., 1994. 12. Шраґ Л. Рівні можливості // Антологія феміністичної філософії. – К., 2006.

Надійшла до редакції 30.08.07

Н. Рева, асп.

БАЧЕННЯ Д.ДОРОШЕНКОМ ПРИЧИН ПОРАЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1923 РОКІВ

У статті досліджуються причини поразки української революції 1917–1923 рр. через призму спогадів її безпосереднього учасника, а пізніше – одного з провідних ідеологів українського консерватизму Д. Дорошенка. Здійснюється порівняльний аналіз бачення причин поразки українських визвольних змагань її учасниками різного політичного спрямування й сучасними дослідниками.

The article researches the reasons of defeat of Ukrainian revolution 1917–1923 on the basis of recollections of its active participant and one of leading ideologists of Ukrainian conservatism D. Doroshenko. The comparative analysis of points of view to the reasons of defeat of Ukrainian liberation struggle by its different political direction's participants and modern researchers is carried out.

В умовах становлення та розвитку незалежної Української держави необхідне узагальнення й переосмислення

всього накопиченого українським народом досвіду державного будівництва. Сучасні політичні й соціально-